

Tiendwegen in Nederland

Inventarisatie en analyse

PAUL MINKJAN

Tiendwegen krijgen weinig of geen aandacht in grote historische overzichtswerken. Wel komen ze soms ter sprake in regionale of lokale publicaties en verschenen de laatste jaren korte artikelen over afzonderlijke wegen. Het algemene beeld blijft echter zoals in de recent verschenen geschiedenis van Gouda wordt geformuleerd: 'Tiendwegen zijn tot nu toe zeer slecht onderzocht en niet of nauwelijks geïnventariseerd' (Abels e.a., 2002, p. 35). Hieronder volgt een inventarisatie van de tiendwegen in Nederland. Op basis daarvan en van een korte analyse van de kenmerken van de tiendwegen en de ontginningen waarin ze liggen wordt een keuze gemaakt uit de bestaande theorieën over de oorspronkelijke functie van tiendwegen¹.

BESTAANDE VISIES OP TIENDWEGEN

Met een tiendweg wordt gewoonlijk een stelsel bedoeld dat bestaat uit een weg met aan één of aan beide kanten een wetering. Aan zo'n stelsel worden in de literatuur verschillende functies toegekend. Bijvoorbeeld een rol in de ontginning: de weg fungeerde als ontginningsbasis of als achterkade van een ontginning. Lang is ook gedacht aan een functie bij de schatting of inning van tienden, een belasting op opbrengsten van het land. Daarnaast bestaat de theorie dat de weg met de weteringen vooral betekenis had voor het vervoeren van goederen van en naar het land. De laatste tijd wordt vooral een functie in de waterbeheersing verdedigd. Het gaat dan om het afvoeren van water uit het hoger gelegen

achterland of om kwelwater dat vanuit de rivier de ontginning binnenkwam. Het weglichaam zelf is dan een kade die de ontginning in twee delen verdeelt.

De verschillende theorieën zijn niet gebaseerd op een algemene inventarisatie van tiendwegen, want die inventarisatie bestaat nog niet. Het dichtst in de buurt komt D. L. de Jong in zijn artikel uit 1944, waarin hij 14 tiendwegen in de Krimpenerwaard telt, 16 in de Alblasserwaard, 6 in de Vijfherenlanden en 'enkele in Rijnland, Schieland, Lopikerwaard en Tielerswaard' (De Jong, 1944, p. 135). Hij geeft geen nadere gegevens en legt niet uit waar hij deze aantallen op baseert².

WAAR KOMEN TIENDWEGEN VOOR EN WELKE ZIJN HISTORISCH?

Uitgangspunt van de inventarisatie in dit artikel is het voorkomen van tiendwegen in Nederland anno 2000. Een raadpleging van de TNT-stratenatlas van 2000 levert 59 tiendwegen op. Het principe van de stratenatlas is het noemen van de wegen per gemeente, daardoor komt één tiendweg soms onder twee of drie gemeenten voor. Dat wordt hieronder gecorrigeerd door alleen van een andere tiendweg te spreken wanneer er sprake is van een knik of een dubbele knik in de weg die samenvalt met de grens tussen twee polders of ontginningen.

Een tiendweg.

Als dat criterium toegepast wordt op de tiendwegen uit de TNT gids, dan blijkt dat het bij die 59 wegen in feite gaat om 48 afzonderlijke tiendwegen. De volgende stap is dat wordt vastgesteld welke van die tiendwegen historisch zijn en welke niet. Daarvoor worden voor de gebieden waar in 2000 tiendwegen voorkomen oude kaarten en documenten geraadpleegd. Een vindplaats van voor 1900 waarbij die weg op een kaart of in een document inderdaad 'tiendweg' (of tienweg, tiendeweg of 10e weg) wordt genoemd, levert een weg het predikaat 'historisch' op. Als een in 2000 bestaande tiendweg wel op een kaart van voor 1900 staat, maar zonder de naamsaanduiding 'tiendweg', wordt dat als een 'mogelijk historische' tiendweg beschouwd. Tiendwegen die in 2000 liggen op trajecten waar op oude kaarten geen weg zichtbaar is worden 'niet-historisch' genoemd. De mogelijk 'historische' en niet-historische tiendwegen blijven hieronder buiten beschouwing³. De keuze van 1900 als norm betekent dat voor de verifera-

tie van de historiciteit ook de gemeenteaftlassen van Kuyper kunnen worden gebruikt. Die zijn gebaseerd op de Topografische en Militaire Kaart, die van 1850 tot 1864 verscheen. Ook veel ander (en ouder) kaartmateriaal is bestudeerd, voornamelijk van de regio's waar in 2000 tiendwegen voorkwamen.

Ook in de literatuur en in archiefstukken is gezocht naar vermeldingen van tiendwegen. Enkele in de tabel opgenomen wegen zijn ontleend aan bestaande literatuur over tiendwegen, zoals werk van Teixeira de Mattos, Den Uyl en Dekker. Deze zijn op grond van die vermeldingen, ook wanneer er geen kaart is gevonden waarop ze met die naam voorkomen, opgenomen in de lijst van tiendwegen in de tabel. De betrouwbaarheid van de literatuur, van bronnen en oude kaarten is hierbij niet getoetst: één vermelding als tiendweg beschouwen wij voldoende. In sommige gevallen leverde die bestudering tiendwegen op die nog niet bekend waren uit de inventarisatie van 2000. Dat zijn wegen die later

TABEL: HISTORISCHE TIENDWEGEN IN NEDERLAND

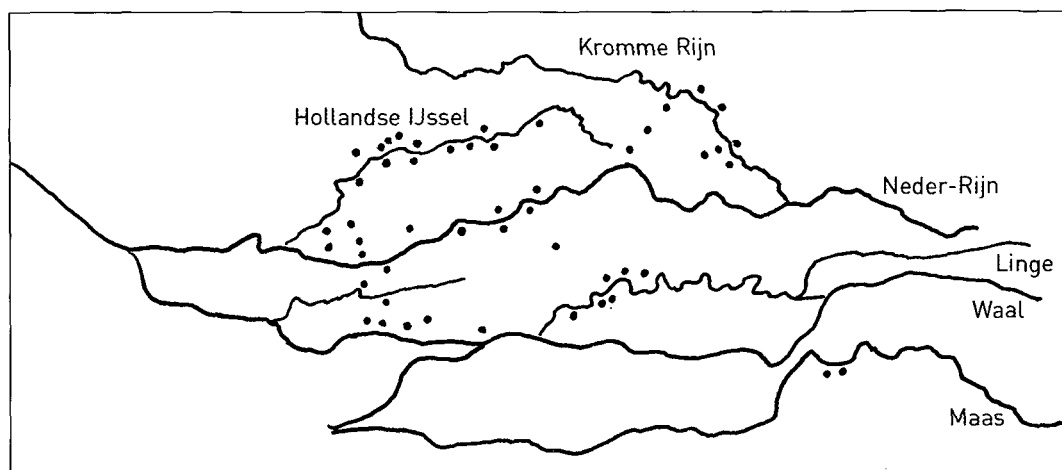
GEMEENTE	NADERE AANDUIDING	LENGTE IN KM	VERMELDING VÓÓR 1900	REGIO
Houten	Langs Warmoesgraaf	onbekend	1750	Kromme Rijn
Bunnik	bij Vechten	onbekend	1304	Kromme Rijn
Zeist	Kattenbroek	onbekend	1406	Kromme Rijn
Driebergen- Rijssenburg	Sterkenburg	onbekend	1564	Kromme Rijn
Gouda	Korte Tiendeweg	0,1	1367	Gouda
Lith		1,0	1865	Brabant
Houten	bij Wickenburg	1,0	Middeleeuws	Kromme Rijn
Bunnik	Bij Werkhoven	1,0	1611	Kromme Rijn
Leerdam	In Oud Schaik	1,2	1741	Vijfherenlanden
Alblasserdam		1,3	1738	Alblasserwaard
Papendrecht	Papendrecht-Oost	1,3	1840	Alblasserwaard
Lith	Lithoijen	1,3	1866	Brabant
Oudewater	Polder Vliet-Dijkveld	1,5	1428	Lopikerwaard
Nieuwegein	Vreeswijk	1,5	1394	Kromme Rijn
Ouderkerk	Veerstalblok	1,6	1370	Krimpenerwaard
Geldermalsen	Beesd	1,9	1866	overig Gelderland

TIENDWEGEN IN NEDERLAND

GEMEENTE	NADERE AANDUIDING	LENGTE IN KM	VERMELDING VOOR 1900	REGIO
Zederik	Blommendaal	1,9	1848	Alblasserwaard
Liesveld	Gelkenes	2,0	1764	Alblasserwaard
Hardinxveld G.	Boven Hardinxveld	2,0	1730	Alblasserwaard
Lingewaal	Heukelum	2,0	1549	Tielerwaard
Lopik	Jaarsveld	2,0	1764	Lopikerwaard
Gouda	Achterwillenseweg	2,1	1867	Gouda
Zeist	Wulperhorst	2,2	1696	Kromme Rijn
Bergambacht	Berkenwoude	2,5	1848	Krimpenerwaard
Graafstroom	Oud Alblas	2,5	1738	Alblasserwaard
Zederik	Ameide	2,5	1764	Alblasserwaard
Montfoort	Heeswijk	2,5	1164-1169	Montfoort
Buren	Maurik	2,5	1836-1846	overig Gelderland
Lingewaal	Spijk	2,7	1760	Tielerwaard
Gouda	Karnemelksloot en Voorwillenseweg	2,8	1336	Gouda
Bergambacht	Groene Kerkweg	3,0	ca. 1800	Krimpenerwaard
Houten	Tuurdijk	3,0	1696	Kromme Rijn
Giessenlanden	Giessendam	3,2	1867	Alblasserwaard
Nederlek	Krimpen a/d Lek	3,2	1485	Krimpenerwaard
Vlist	Beneden-Haastrecht	3,5	ca. 1521	Krimpenerwaard
Oudewater	Snelrewaard	3,5	1687	Montfoort
Papendrecht		4,0	1840	Alblasserwaard
Vlist	Land van Stein	4,0	1414	Gouda
Sliedrecht		4,5	1738	Alblasserwaard
Lingewaal	Asperen	4,5	1549	Tielerwaard
Liesveld	Langerak	4,5	1773	Alblasserwaard
Lopik	Willige Langerak	4,5	1764	Lopikerwaard
Oudewater	Rozendaal	5,0	1520/1521	Lopikerwaard
Oudewater	Willeskop	5,5	1687	Lopikerwaard
Moordrecht		5,5	1382	Gouda
Ouderkerk	Gouderak	6,0	1370	Krimpenerwaard
Nederlek	Wetering- West en -Oost	6,9	1867	Krimpenerwaard
Nederlek		7,0	1683	Krimpenerwaard
Krimpen/IJssel		7,0	1696	Krimpenerwaard
Nieuw-Lekkerland		12,5	1738	Alblasserwaard

van naam zijn veranderd, of helemaal zijn verdwenen, bijvoorbeeld door uitbreiding van stedelijke bebouwing. Doordat dertien tiendwegen van de 48 afvielen en er 15 nieuwe bij werden gevonden komt het totaal aantal tiendwegen in Nederland waarvan de historiciteit vaststaat op

50. Deze liggen bijna allemaal in het gebied van de grote rivieren, waartoe dan ook de Kromme Rijn en de Hollandse IJssel worden gerekend. Op de kaart zijn de tiendwegen met punten aangegeven op een kaart van Midden-Nederland. Negen tiendwegen liggen in de Krimpe-

nerwaard, twaalf in de Alblasserwaard. In de Lopikerwaard en het Land van Montfoort samen komen zeven tiendwegen voor, in de Tielerswaard drie, in de Vijfherenlanden één. Verder liggen er in het gebied van Gouda ten noorden van de Hollandse IJssel vijf. In het ruim opgevatte Kromme Rijngebied liggen er negen. Enkele verspreid liggende historische tiendwegen komen verder nog voor in andere delen van Gelderland (twee) en Brabant (twee). Samen zijn deze vijftig tiendwegen ongeveer 150 kilometer lang⁴.

GEMEENSCHAPPELIJKE KENMERKEN

Als we het kaartbeeld van de tiendwegen en van de ontginningen waarin de tiendwegen liggen bekijken, dan valt een aantal gemeenschappelijke kenmerken op. Verreweg de meeste tiendwegen liggen min of meer parallel aan een rivier, op een afstand van gemiddeld driekwart kilometer, ze zijn een of meerdere kilometers lang en liggen vaak vrijwel in het verlengde van een andere tiendweg, waardoor lange aaneengesloten stelsels van tiendwegen bestonden. Hieronder wordt een aantal kenmerken van de tiendwegen en van de ontginningen besproken. De gegevens zijn afgeleid van de kaarten in moderne topografische provincieatlassen, behalve wanneer het kaartbeeld in de 20e eeuw erg ver-

Overzichtskartaal met daarop de ligging van de historische tiendwegen in Nederland, aangegeven met stippen.

stoord is geraakt: dan zijn de Grote Historische Atlassen geraadpleegd. In beide gevallen leverde dat een momentopname op. Hier wordt geen aandacht besteed aan veranderingen die de tiendwegen ondergingen. Sommige wegen zijn nu korter dan ze vroeger waren, andere zijn langer en krommer of juist rechter. Ook wil het nu naast elkaar liggen van weteringen en een weg niet zeggen dat ze ook tegelijkertijd zijn aangelegd. In de Willige Langerak is de wetering ouder dan de weg, bij Spijk ook, terwijl de wetering in Heeswijk 170 jaar na de aanleg van de tiendweg is gegraven.

Lengte

Van vier tiendwegen in het Kromme Rijngebied is wel een historische vermelding bekend, maar geen kaartmateriaal, waardoor niet duidelijk is hoe lang die wegen waren. Van de resterende 46 tiendwegen is de lengte wel (bij benadering) bekend. De gemiddelde lengte van deze tiendwegen is ongeveer 3000 meter. Vastgesteld kan worden dat alle tiendwegen, ook degene die korter zijn dan een kilometer, in het algemeen de hele breedte van een ontginning of deelontginning bestrijken met uitzondering van de ex-

treem korte Korte Tiendweg bij Gouda. Op enkele uitzonderingen na ligt (of lag) aan beide zijden van de tiendweg een wetering.

Ligging

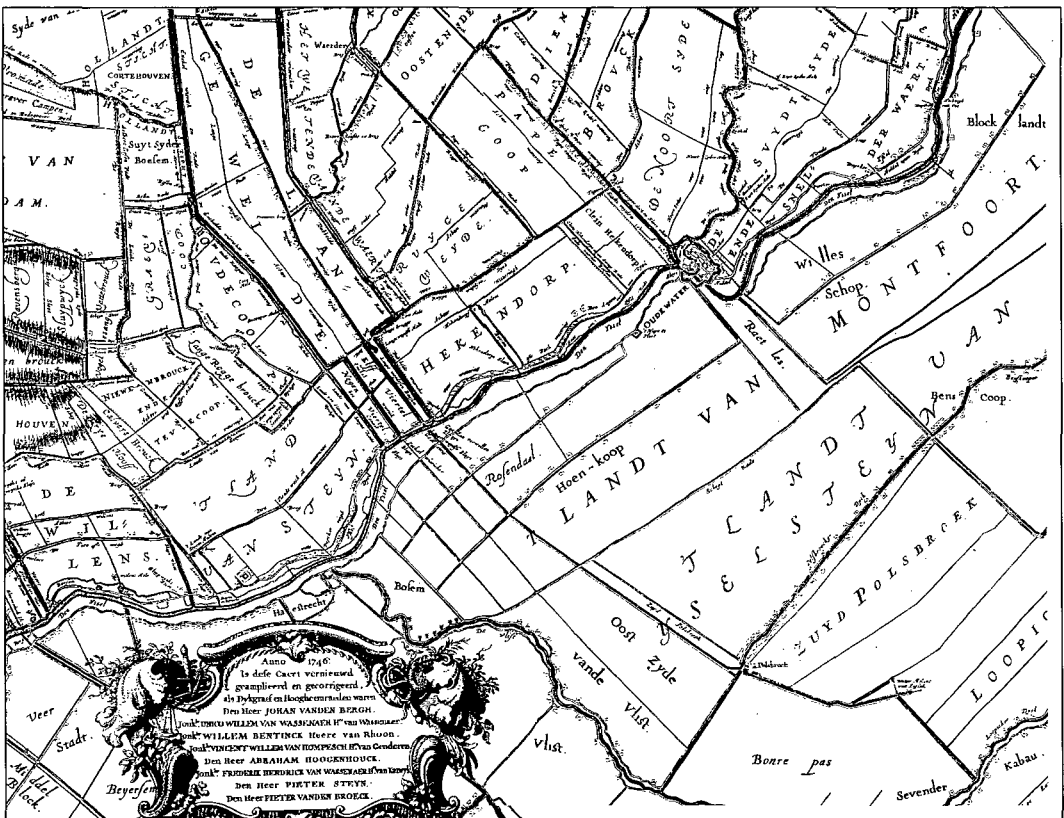
De wegen liggen gewoonlijk in ontginningen die grenzen aan de rivier. Ze liggen op rivierklei of op veen, of op de overgang tussen die twee grondsoorten. Er zijn maar enkele uitzonderingen: bij Papendrecht komen twee tiendwegen voor op zeeklei.

Vorm ontginning en kavelgrenzen

De ontginningen waarin de tiendwegen liggen zijn onregelmatig gevormd: de achtergrens loopt niet parallel aan de voorgrens en de lengte van de kavels verschilt vaak behoorlijk. Ze zijn dus zelden blokvormig. Die onregelmatigheid is

gewoonlijk een kenmerk van oude ontginningen en dat zijn vaak de ontginningen die tegen de rivier aan liggen. De enige ontginningen met een 'cope' naam waarin een tiendweg ligt is Willeskop, bij Oudewater. De sloten die fungeren als kavelgrenzen lopen vrijwel altijd minstens deels in exact dezelfde richting door aan de andere kant van de tiendweg. Dat is een teken dat de tiendweg jonger is dan de ontginning. Enkele uitzonderingen zijn de tiendweg bij Ameide en de tiendwegen op rivierklei ten oosten van Nieuwegein, die in onregelmatig verkavelde ontginningen liggen.

Kaartfragment met daarop aangegeven verschillende tiendwegen. Het betreft een latere bewerking (1746) van de kaart van Dou en Van Brouckhuysen uit 1647, opgenomen in het Kaartboek van Rijnland.

Ouderdom

Het bronnen- en kaartenonderzoek heeft plaatsgevonden om vast te stellen of een tiendweg al voor 1900 bestond. Naar een oudere vermelding is niet intensief gezocht, behalve voor de tiendwegen bij Gouda ten noorden van de Hollandse IJssel. Daar blijkt dat ze op de Achterwillense weg na al voorkomen in archiefstukken uit de 14e of begin 15e eeuw: tussen 1336 en 1414. Zonder dat daar nadrukkelijk naar gezocht is zijn in totaal van 38 tiendwegen vermeldingen gevonden van voor 1800. Eén weg wordt al in de 12e eeuw genoemd, zeven in de 14e, vier in de 15e, vijf in de 16e eeuw, zeven in de 17e, dertien in de 18e eeuw. Van één tiendweg is alleen een vermelding 'Middelleeuwen' bekend.

**WELKE FUNCTIE HADDEN TIENDWEGEN
OORSPRONKELIJK?**

Bijna alle historische tiendwegen zijn te vangen onder de volgende omschrijving: een ongeveer op een derde (gerekend vanaf de rivier) of halverwege een ontginning liggend stelsel van twee weteringen met een weg of kade ertussen. Ze zijn gemiddeld drie kilometer lang en liggen gemiddeld op 750 meter van en parallel aan een rivier, in oude niet-blokvormige ontginningen. Ze komen vrijwel uitsluitend voor in het westelijk deel van het gebied van de grote rivieren en liggen op laagveen of rivierklei.

Deze kenmerken moeten verklaard kunnen worden vanuit de oorspronkelijke functie van de tiendweg. Het in elkaars verlengde liggen van sloten aan weerszijden van de tiendweg betekent dat de weg pas na de ontginning is aangelegd. Voor tiendinning was een weg (met hooguit één wetering) voldoende geweest.

Bovendien, en dat is vaker vastgesteld, moet er al een infrastructuur zijn geweest voor het afvoeren van de gehele oogst. Het is vanuit die functie ook niet te verklaren waarom tiendwegen vrijwel alleen in de buurt van rivieren liggen. Als de oorspronkelijke functie het vervoeren van producten is geweest verklaart ook dat de beperkte verspreiding van tiendwegen over

Nederland niet. De vervoersituatie is dichtbij rivieren immers juist gunstiger dan verder in het binnenland. En voor dat vervoer is ook geen dubbele wetering nodig. De enige mogelijke oorspronkelijke functie die dan overblijft is die in de waterbeheersing. Het doel van de tiendweteringen was in dat geval het uitslaan van water stroomafwaarts. Verder naar het westen lag het peil van het rivierwater relatief gezien het laagst. Met dat zelfde doel zijn in veel ontginningen en komkleigebieden al in de 13e en 14e eeuw weteringen aangelegd (Giebels, 1988, pp. 12-17, Dekker, 1983, p. 207). Blijkbaar was het in de ontginningen met een tiendweg nodig dat met twee gescheiden waterlopen te doen. De meest waarschijnlijke reden daarvoor is dan dat ze een verschillend peil kenden. Dat hoeft dan niet een permanent verschil te zijn, maar bijvoorbeeld gedurende een maand of een aantal maanden per jaar. Voor de hand ligt dan dat het om het voorjaar gaat: het diende het versneld afvoeren van het water uit de dichtst bij de rivier (en dus de boerderij) gelegen percelen. Dat de tiendwegen iets met kweloverlast te maken hadden is niet waarschijnlijk. Kwel komt langs de Hollandse IJssel vrijwel niet voor (Beekman, 1907, pp. 1044-1045, Prins, 1992, p. 45) en in gebieden waar het wel voorkomt is het een verschijnsel dat veel recenter is dan het ontstaan van de meeste tiendwegen. Van Groningen constateert dat kwel in het rivierengebied pas een probleem is vanaf de 18e eeuw (Van Groningen, 1995, p. 139). Zeker een deel van de tiendwegen is zelfs ouder dan de oudste windmolens in dit gebied. Het systeem van tiendwegen zou dan een eerdere poging kunnen zijn om de problemen die door inklinking ontstonden in ontginningen langs de rivieren op te lossen. Alleen het voorkomen van laagveen in de nabijheid van rivieren verklaart de geografische verspreiding van deze tiendwegen. Dat zou ook kunnen verklaren waarom deze wegen niet liggen langs de Oude Rijn: daar is een relatief brede strook klei afgezet door de rivier.

Zijn er verschijnselen die dezelfde of ongeveer dezelfde verschijningsvorm hebben als tiendweg? Er liggen enkele capretons in Brabant en de Bommelerwaard: twee weteringen gescheiden door een kade. Ook uit andere ontginningen zijn gevallen bekend van naast elkaar lopende weteringen met kaden ertussen, maar daar hebben die kaden blijkbaar – net als bij de capretons – geen wegfunctie gekregen. De Jong noemt enkele dubbele weteringen met een weg ertussen vanwege die vorm ook ‘tiendweg’, al is er geen aanwijzing dat ze die naam ooit hebben gehad: de Winterdijk ten noorden van Gouda, de Waterschappen in de Alblasserwaard en de ’s-Gravendijk tussen Rotterdam en Nieuwerkerk aan den IJssel (De Jong, 1944, pp. 137-138).

WAAR KOMT DE NAAM VANDAAN?

De bestaande hypothesen over de herkomst van de naam ‘tiendweg’ hangen uiteraard samen met de functie die er aan toegekend wordt. Als in ‘Onze Taal’ aan de weg een functie in de tiendenning wordt verondersteld, is de naam daarmee verklaard. Auteurs zoals De Jong, die denken dat de tiendweg vooral voor vervoer van goederen heeft gediend, zoeken de naam in het tiën of trekken van goederen. Wordt uitgegaan van een waterstaatkundige functie dan biedt dat tiën ook uitkomst, maar dan gaat het om het tiën van water, vergelijk tijgen, zijgen en het woord ‘tocht’. Een probleem met de laatste twee verklaringen is dat bij dat soort samenstellingen met een werkwoord in andere gevallen zonder uitzondering wordt gekozen voor het gebruiken van een stam van het werkwoord (zie jaagpad, trekvaart, rijweg), terwijl tiën het hele werkwoord is. Een samenstelling zou tiweg of tijweg luiden. Die naam komt in Nederland vrijwel nergens voor: alleen in Oldenzaal en Almere. Voor de bewering van enkele auteurs dat de naam van de tiendwegen oorspronkelijk tienweg was, waarmee een verklaring vanuit ‘tiën’ waarschijnlijker zou worden heb ik geen bewijs gevonden. Een klein aantal tiendwegen wordt vrij consequent (en eeuwenlang) op kaarten

‘tienweg’ genoemd, maar die benaming komt in documenten vrijwel niet voor. Het is fonetisch ook niet erg waarschijnlijk dat aan een woord als tienweg een ‘d’ toegevoegd zou worden, veel minder waarschijnlijk in elk geval dan het wegvallen van een ‘d’. Vroeg 14e-eeuwse varianten als tiendeweg (bij Gouda) duiden ook op een oude en oorspronkelijke naam met de ‘d’ erin. Vink beschouwt tiendweg als een naam die te vergelijken is met huisweg, waarbij de laatste een weg aangeeft waarlangs huizen staan en de eerste een weg waarlangs geen huizen staan. De naam huisweg is nooit tot eigennaam geworden, de naam tiendweg wel (Vink, 1926, pp. 63-64). Tiendweg zou dan zoiets betekenen als veldweg. Ook nu ligt er langs tiendwegen vaak geen bebouwing. In oude documenten worden stukken land inderdaad vaak aangeduid als ‘tienden’, waarbij de naam van de belasting is overgegaan op de zaak waarover belasting wordt geheven: het land. In dezelfde richting wijst de volgende opmerking van Den Uyl dat ‘in polders langs de IJssel, waar tiendweteringen zijn, geen veldweteringen voorkomen’ (Den Uyl, 1963, p. 22). De naam van de tiendweg zou in dat geval niet afgeleid zijn van de functie van de weg, maar alleen met de locatie: in de velden, zoals een bosweg in het bos ligt. Het tweede element van de naam is daarmee overigens niet verklaard: waarom ‘weg’? Waardoor werd de kade een weg? Waarom bestaan er nauwelijks tiendkaden? De Kok veronderstelt dat de kade tussen de weteringen al snel als weg werd gebruikt omdat de toen nog lage en zwakke dijken slecht begaanbaar waren (De Kok, 2003, pp. 67-68).

CONCLUSIE EN SLOT

Er zijn in Nederland 50 tiendwegen te vinden waarvan aangetoond kan worden dat ze al voor 1900 bestonden. Van negen andere is het historische karakter wel mogelijk, maar (nog) niet overtuigend aangetoond. Historische tiendwegen komen vrijwel alleen voor in het rivierengebied ten westen van Tiel. Ze bestaan daar uit

twee weteringen met een als dam fungerende weg ertussen. Op basis van de verzamelde gegevens is geconcludeerd dat ze oorspronkelijk een waterstaatkundige functie hadden. De weg maakte het mogelijk in de twee weteringen een verschillend peil te handhaven. De tiendwegen zijn een poging geweest om waterstaatkundige problemen op te lossen die in (veen-) ontginningen vlakbij rivieren ontstonden door inklinking van het land en stijging van het rivierpeil. Ze liggen voor een groot deel in de oudere laagveenontginningen en dateren daar waarschijnlijk meestal uit de Middeleeuwen.

De tiendwegen zijn voor het grootste deel aangelegd na de voltooiing van de ontginning. In enkele gevallen is sprake van een lichte richtingwijziging in de percelen na tiendweg, dus daar is weg al tijdens de ontginning aangelegd. Een aantal tiendwegen die niet aan het geschetste signalement voldoen heeft mogelijk een andere functie gehad. Met name de tiendwegen in het Kromme Rijngebied hebben een afwijkend karakter.

Belangrijk is de constatering dat tiendwegen ooit een vrijwel aaneengesloten systeem vormden in grote delen van het rivierengebied. Die samenhang is nu vaak verloren gegaan. Ten noorden van de Hollandse IJssel is bijvoorbeeld inmiddels het grootste deel van de tiendweg bij Moordrecht verdwenen en de tiendwegen ten oosten van Gouda heten nu Karnemelksloot, Voorwillense en Achterwillense weg. Het verlies van de samenhang heeft geleid tot een cultuurhistorische onderwaardering van het verschijnsel tiendweg.

Titheroads (tiendwegen) in the Netherlands, inventory and analyses

In the Netherlands tithe roads (tiendwegen) are found almost exclusively alongside rivers in the central part of the country. In documents and on maps dating back to the 19th century or before, fifty tithe-roads are mentioned. These 'historical' roads generally consist of two waterways, divided by a slightly elevated road or quay. The analysis of

documents and maps with regard to the 50 tithe-roads leads to the conclusion that they must have been constructed to facilitate the drainage of water. Apparently in the areas where these types of roads are found it was necessary to dig two parallel but separated waterways. It is not likely that these roads are connected with seepage problems, because several of these roads date from centuries, long before seepage of river water became a threat and because they are also found alongside rivers (notably the Hollandse IJssel) where seepage has never been an issue.

NOTEN

- 1 Met dank aan G.H.T. Trienekens en H. Renes (beiden Universiteit Utrecht).
- 2 Waarschijnlijk heeft hij gekeken in hoeveel gemeenten tiendwegen voorkomen of in hoeveel ontginningen. Beide criteria leiden m.i. tot dubbelstellingen.
- 3 De mogelijk 'historische' tiendwegen liggen in de gemeenten Breda (bij Bavel), Giessenlanden (Polder Giessen-Bovenkerk), Ede, Harmelen, Wijk bij Duurstede, Leerdam (bij Kedichem), Lopik (bij Lopikerkape), Wijk bij Duurstede en Nederlek. Niet-historische in Naaldwijk, Rijswijk, Schipluiden, Giessenlanden (Polder Middelbroek), Arnhem, Goedereede en Maasdriel.
- 4 Tiendstraten blijven hier buiten beschouwing. Ze komen voor in Baarle Nassau, Epe, Helmond, Margraten, Meerlo Wanssum, Nuth, Rotterdam, Sas van Gent, Stein (Limburg), Utrecht, Veldhoven, Velsen, Venlo en Voerendaal. Opvallend zijn de grote aantallen in het zuiden van het land, omdat daar vrijwel geen tiendwégen voorkomen. Helmond heeft ook een Verlengde Tiendstraat. Tiendpaden komen voor in Laarbeek, Nieuwegein en Zundert. Een Tiendplein hebben Boxmeer, Helmond en Rotterdam. Nieuwegein heeft een Tiendkade. In Heythuysen is een Tienderweg. Andere samenstelling die beginnen met Tiend komen voor in Heythuysen, Harmelen, Valkenswaard, Goes, Maastricht, Houten, Veere, Renkum, Assen, Susteren, Westvoornde, Leusden, Roosendaal en Sint-Anthonis.

LITERATUUR

Atlassen

Grote provincieatlassen 1:25.000 (14 delen, Groningen 1987-1992).

Grote historische atlas van Nederland 1 : 50.000 I-IV (1990). Groningen.

KUYPER, J. (1971). Gemeenteatlas van Nederland 10 delen. (facsimile-uitgave). Zaltbommel.

TNT (2000). Travelmanager Autoatlas. Alle straten van Nederland. Eindhoven.

Overige literatuur

BEEKMAN, A.A. (1905-1907). Het dijk- en waterschapsrecht in Nederland voor 1795. 's-Gravenhage.

DEKKER, C. (1983). Het Kromme Rijngebied in de Middeleeuwen. Een institutioneel geografische studie. Zutphen.

GIEBELS, L. ED. (1988). Waterbewegingen rond Gouda van ca. 1100 tot heden. Leiden.

GRONINGEN, C.L. VAN (1989). De Vijfheerenlanden met Asperen, Heukelum en Spijk. Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst. Zeist.

GRONINGEN, C.L. VAN (1995). De Krimpenerwaard. Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst. Zeist.

GRONINGEN, C.L. VAN (1992). De Alblasserwaard. Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst. Zeist.

HORSTEN, F. (2002). Over de aanleg van een tiendweg anno 1760. In: Landschap in archieven. Historisch-

Geografisch Tijdschrift 20, pp. 84-87.

JONG, D. J. DE (1944). De bovenloop van de Linge, de Leidsche Vliet en tiendwegen. In: Tijdschrift van het aardrijkskundig genootschap 61, pp. 126-138.

KOK, H. DE (2003). Boer en boerderij in de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden (z.pl.).

KOK, R.S. (2003). Herwaardering van de droogmakerij. Sporen van laatmiddeleeuwse wegen in de Zuidplaspolder ten westen van Gouda. In: Historisch-Geografisch Tijdschrift 21, pp. 26-35.

LINDEN, H. VAN DER (1980, tweede druk). De cope: bijdrage tot de rechtsgeschiedenis van de openlegging der Hollands-Utrechtse laagvlakte. Alphen aan den Rijn.

MINKJAN, P. (2004). Een inventarisatie van Tiendwegen in Nederland. Doctoraalscriptie Geschiedenis, Universiteit Utrecht.

PRINS, L. (1992). Historisch-geografische inleiding. In: Catharina L. van Groningen, De Alblasserwaard pp. 13-51. Zwolle.

REINSMAN, R. (2003). Tiendeweg. In: Onze Taal 72, p. 63.

TEIXEIRA DE MATTOS, L.F. (1906-1961), De waterkeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland. 's-Gravenhage.

UYL, W.F.J. DEN (1963). De Lopikerwaard: II De Waterschappen. Utrecht.

VINK, T. (1926). De Lekstreek. Een aardrijkskundige verkenning van een bewoond deltagebied. Amsterdam.